Далеко-далеко на південь, за широкими безкраїми степами, під ясним, блакитним небесним наметом, під палючим промінням південного сонця, в міцних скелистих берегах лежить, пеститься глибоке безмежне море.

Мов велетенське дзеркало, одбиває воно в собі удень небесну блакить, легенькі сріблясті хмарки і ясне сонечко, вночі — лагідний задумливий місяць, а блискучі зорі цікаво зазирають в безодню морську й миготять соромливо злотистими віями своїми, дивуючись, що і там, в безодні моря, світять зорі й чорніє небо.

Ось випливають на небо темні хмарки — одна, друга, третя... Повінув вітер і зігнав їх до гурту в величезну чорну як і ніч хмару. Море заворушилось, сердиті хвилі з білими од шуму гребнями покотились одна за одною на берег. Огняна блискавиця прорізала чорну хмару, й страшенний грюкіт грому розбудив околицю, надав завзяття хвилям, і вони, мов білогриві коні, кинулись на скелі, падали назад у море, розбиваючись на безліч смарагдових скалок, а на їх місце пнулись нові гори, нові хвилі й шпурляли шумом аж на верхівлі високих скель.

Скелі — то довічні вороги хвиль, бо скували їх в міцних кам’яних обіймах і не дають їм безмежного простору, і завсігди у них війна, війна за волю. З гуркотом, з ревом б’ють хвилі у берег, і часом великі шматки од тієї довічної боротьби хвиль: ті каменюки проглитне безодня, й за кільки століттів вони обернуться в дрібний пісок на дні морському.

Однії такої бурхливої ночі грало море, й музику його слухав, сидячи на скелі, молодий вродливий рибалка. Він покохав дочку старого рибалки, молоду рибалківну,— такої краси, що й на світі, мабуть, кращої за неї не було. Але вона, лукава, глузувала з його, і душа рибалки кипіла зараз не гірш, ніж море.

Тим він і вподобав пекельну музику хвиль, що благала простору, бо й серцеві рибалки було надто тісно в грудях. Тяжко... не раз хотілось йому кинутись з скелі в бурхливий вир і потопити в хвилях себе, а з собою й своє горе.

Та заслухався дивної пісні морської й просидів, аж поки сонечко ранкове не позолотило верхівлі гір...

Море поволі ущухло.

Рибалка зрозумів тоді, що гнів можна вилить в бурхливій пісні, й серце заніміє, як те море після неспокійної ночі.

І він заспівав, та так заспівав, що і небо, і сонце, і море заслухались тієї пісні, а з глибинь морських підпливли до скелі, й висунулись з води страховища морські, й слухали пісню молодого рибалки.

Та серце його не заспокоїлось, бо пісні його чогось бракувало. Рибалці хотілось до своєї пісні побідної почути стогін своєї милої рибалківни, хотілось помститись, почути її болючий стогін, як чули хвилі стогін тремтячих скель.

Позбирав рибалка шматки розбитого хвилями човна, зробив з них велику трьохкутню рамку, а в тій рамі натягнув струни й знов заспівав, перебираючи пальцями но тих струнах.

Застогнали жалібно струни арфи, відповідаючи на грізну пісню рибалки, застогнали, благаючи, як скелі під ударами кип’ячих хвиль.

Довго співав рибалка, втішаючись своєю піснею й регочучи в душі з того стогону, співав, аж поки пальці його задубіли з утоми. Тоді він шпурнув геть на пісок свою арфу й міцно заснув.

Прокинув рибалка веселий і спокійний.

Давно це було, ще тоді, як по наших степах широких та пишних не ходили гострі плуги й не краяли скибами зелені груди вільної неньки-землі; ще тоді, як високу запашну траву по степах толочили тільки невеличкі отари овець, табуни диких коней, гурти круторогих биків та турів; ще тоді, як вівчар був сам хазяїн і сам чабан, а про панів і гадки не було, ще як земля була нічия, а Божа.

Давно це було. І вільно та гарно було тоді в степах.

Травень. Ранок. Сходить сонце й цілує своїм несмілим, соромливим промінням запашні квіти, купається в сивих блискучих хвилях високої тирси, виблискуючи в прозорій воді поважної, тихої степової річки. Пустун-вітрець степовий давно вже прокинувся і легеньким метеликом пурхає, цілуючи квітки, шелестячи травою, шепочучи з прибережним очеретом, високим, та ганяючи по воді дрібнесенькі жмурки.

Раніш од усіх, ще до схід сонця прокинулись пташки: жвавий жайворонок піднявся вгору й пірнув у блакитну безодню небесну, і звідтіль бренить тільки його ніжна пісенька; десь в траві западьпадьомкав перепел, зовучи свою перепелиху заспану; хижий кібець шугнув стрілою в повітря і ніби застиг там, зрідка тільки тріпочучи крильцями й виглядаючи з високості дурного коника-стрибуна; прокинувсь соловейко в кущах на березі й затьохкав, засвистів так голосно, що збудив і берег, і річку, й луг, а здалека одгукнулась до нього луна і розбудила десь по той бік брехуху-зозулю: вона мляво закувала спросоння, мов нарікаючи на те, що її збудив завзятий співець. Жаби в очереті одна перед другою поспинались виявити, що й вони дотепні заспівати назустріч золотому сонечкові.

Степ ожив, загомонів, заспівав.

Прокинулись вівці й заплакали жалібно: ме-ме-бе-бе! наче від того, що музика степова підвела й їх і не дала виспатись як слід. Від того мекання схопився молодий вівчар, свиснув на собак і вхопив герлигу, та,

побачивши, що нічого небезпечного немає, плюнув і погнав отару до річки, щоб напоїти її й самому скупатись в холодних прозорих хвилях. Кришталева течія обхопила молоде кремезне тіло вродливого вівчаря й пестила його холодними приємними поцілунками.

Вівці розбрелись по березі, смакуючи ніжну, м’яку травичку. Вівчар сів над водою й заслухавсь невимовно гарної музики степової. Защеміло його серце, важкий сум обгорнув його невість чого: він, мабуть, почув свою самотину і зажурився.

І захотілось вівчареві вилити свій смуток у пісні — такій тихій, як шепотіння очерету, смутній, як кування зозулі, чарівній і щирій, як тьохкання соловейка, дзвінкій, як срібний спів жайворонка, ласкавій і ніжній, як поцілунок ранкового вітру.

Вирізав вівчар з очерету сопілку, поробив у ній дірочки, притулив до вуст, і чудова пісня, вільна, як вітер, журлива, як зітхання степу, розітнулась навкруги.

Все ущухло: тієї пісні заслухавсь і соловейко, й зозуля, й жайворонок, навіть крикливі жаби, а овечки перестали щипати травицю й дивились на свого хазяїна безглуздим поглядом.

Вівчар одірвав сопілку од рота й прислухався: скрізь було тихо...

Він зрозумів, що пісня його не гірш од пісень степу, коли навіть такий співець, як соловейко, замовк і заслухавсь її,— вівчар зрозумів це і задоволено усміхнувся.

Гудить-стогне хуртовина в лісі, мете, снігом сипле, морозом дихає. Не видко неба блакитного, сіра імла закрила зорі блискучі, місяць ясний.

Це — північ, це — царство метелиці, країна холоду довічного. Вільно тут хуртовині: їй не шкодять, не спинять її ліси темні, нетрі непролазні, а чоловік... чоловік для неї — ніщо.

Соромливо ховається десь у лісі його чорна невеличка закурена халупка, а в ній живе він сам — відважний лісник-мисливець.

Сумно зимою в лісі, так сумно, що часом хочеться вовком завити разом з метелицею. Сумно і страшно! Не раз чув лісник, прислухаючись до нудної пісні завірюхи, до гомону столітнього лісу, до жалібного скрипіння старих сосен та кедрів, чув голодне виття сіромах вовків; не раз чув він, як дзвеніла клямка біля дверей, як потім тріщали двері й тремтіла вся хижка його під дужим шарпанням ведмедя, цього царя лісного, і мимоволі ставало йому догори волосся, хоч він і тямив, що вбога хижка його збудована кріпко, з грубих колод, і не ведмедеві розруйнувати таку будівлю.

Ще вдень байдуже: непомітно спливає короткий час в тяжкій, небезпечній праці. Та то ж таки день, сонце, світло. Приємно хрустить під ногами білий, блискучий сніг, сяє з неба північне сонечко; воно хоч мало гріє, проте втішно вітати, дивитись на його, бо сонце проганяє важку, страшну темряву й посилає світло.

А ніч!.. довга-довга ніч! Здається, кінця-краю їй немає. Заспокоєне за день серце лісникове, замість відпочинку, цілу ніч тремтить од жаху, нудьгує в самотині... А ще до того як підніметься хуртеча, як заспіває під вікном фуга — тоді край! Такий сум та жаль обгорнуть, що хоч в домовину лягай завчасно.

Тяжко!..

Щоб хоч трохи розігнати той страх, тую нудьгу та смуток смертельний і розважити себе, лісник пробує окселентувати метелиці своїм тремтячим голосом. Якось зненацька, несподівано вириваєтся в

його з грудей не то стогін, не то глибоке зітхання, не то розпачливе ридання.

Ні, лісник не плаче, не зітхає, не стогне,— він співає. І спів його подібний до тієї пісні, що, не вгаваючи, виє під його хижкою бурхлива хуртовина, він жалібний, одноманітний, як північна природа, як музика північного лісу, як виття сіроманців голодних, вовків...

Але то був все ж таки спів, була музика, і до неї прислухалось намучене серце, забувало й про ніч, і про хуртовину, й про виття вовків, і про самотину. Воно все перенялося тим журливим співом, жаденно слухало його, і в дикій лісовій північній музиці він здавався невимовно гарним, хоч і сумним.

Лісник радий був хоч на хвилину одірвати слухання своє од лісу, од хуртовини і співав, співав без перерви, хитаючи головою, співав, аж поки приємна втома не обхопила його тіла. Він упав на ліжко і міцно заснув.

Ранком прокинувсь лісник спокійний і веселий.

Скрізь, по всіх країнах, світових, у всіх людей перша пісня, перша музика була відгуком природної музики. В країнах приморських і пісня вродилася дужа й відважна, як пісня бурхливого моря; в степах вродилася пісня чарівна, вільна, дивна, як сам степ; а дикі нетрі лісові, країна холоду, метелиці породили й пісню, подібну до сумного, розпачливого виття хуртовини взимку.